

Martori ai unei relații „interetnice” speciale: scrisorile lui Bartók păstrate de Brăiloiu

Viola Biró

REZUMAT – Relația științifică dintre Béla Bartók și Constantin Brăiloiu reprezintă un episod frumos și extrem de instructiv din istoria etnomuzicologiei „fără frontiere”. Brăiloiu a fost cel mai important colaborator al lui Bartók în cercetarea muzicii populare românești, un susținător devotat al operei sale și propagator al celor mai importante realizări ale sale. Bartók, la rândul său, a considerat sistemul de documentare aplicat de grupul de cercetare al colegului său mai tânăr drept o metodă exemplară în „preceptele sale de folclor muzical” (*De ce și cum să culegem muzică populară*). Corespondența dintre aceste două autorități în cercetarea muzicii populare oferă o perspectivă profundă asupra colaborării lor. Ferenc László, cel mai asiduu editor al acestor scrisori, a dedicat un articol amplu și sistematic pentru a discuta principalele lecții ale acestor documente disponibile până în 1980. Colecția de 36 de scrisori ale lui Bartók, păstrate în proprietatea lui Brăiloiu la Paris și descoperite relativ recent, a primit însă considerabil mai puțină atenție în literatură. Aceste scrisori, majoritatea scrise între 1933 și 1939, oferă o perspectivă nouă asupra activităților folclorice târzii ale lui Bartók: spre exemplu, apar probleme legate de revizuirea transcripțiilor colecției de muzică populară românească a lui Bartók, întrebări legate de unele înregistrări pe fonograf și gramofon sau discrepanțe între opiniile celor doi privind transcrierea și analizarea muzicii populare. În articolul prezent, aș dori să atrag atenția asupra unor puncte deosebit de interesante ale acestui material.

Cuvinte cheie: Bartók, Brăiloiu, muzică populară românească, corespondență, ritm bulgăresc.

În 1924, Bartók a fost invitat să devină membru al Societății Compozitorilor Români – de aici înainte: SCR – înființată în 1920 la București. Acesta a fost un episod remarcabil în relațiile de lungă durată – dar uneori serios tulburate – ale compozitorului cu viața muzicală românească. Un articol de ziar semnat de Constantin Brăiloiu, membru fondator și secretar al SCR, a atras atenția asupra viitoarelor evenimente organizate de Societate în onoarea ilustrului lor oaspete: „Societatea compozitorilor români socotindu-l [pe Bartók] de mult ca pe unul dintre ai săi, îl va sărbători printr-o serată muzicală închinată numai lucrărilor sale”¹. Acest concert, susținut la 20 octombrie 1924, a fost ocazia, devenită ulterior renumită, când Bartók a cântat împreună cu marele compozitor și violonist român George Enescu, interpretând *Sonata a II-a pentru vioară și pian* (BB 85)². Evenimentul a deschis chiar prima stagiune de concerte organizată de SCR și a fost primul concert dedicat unui singur membru al Societății (urmat o lună mai târziu de cel al lui Enescu, președintele SCR). Alte evenimente legate de sărbătorirea lui Bartók au inclus un recital de pian cu program mixt susținut de Bartók pe 19 octombrie; mai mult, a fost chemat să facă parte din juriul proaspătului înființat Concurs de compoziție „George Enescu”, iar în cinstea sa a fost oferită și o cină festivă³. Reacția lui Bartók la „primirea foarte prietenoasă” din partea muzicienilor bucureșteni este caracteristică. Într-o scrisoare adresată lui Constantin Brăiloiu, gazda acestuia în timpul șederii sale la București, Bartók a remarcat: „Aceste mărturii ale prieteniei voastre m-au impresionat cu atât mai plăcut, cu cât în timpul activităților mele folclorice nu m-am gândit niciodată să câștig vreun fel de mulțumire pentru asta și am îndeplinit această muncă numai din dragoste pentru această chestiune. Sunt cu adevărat bucuros că am putut oferi bucurie multor oameni prin aceasta.”⁴

V. Biró
Arhivele Bartók, Budapesta
Institutul de Muzicologie, Centrul de Cercetare pentru Științe Umaniste
Budapesta, Ungaria
email: biro.viola@abtk.hu

¹ Brăiloiu, „Artistice culturale: Béla Bartók”, *Universul* (București), 19 octombrie 1924. Cea mai recentă ediție: Brăiloiu, *Opere, vol. III*, 252-254.

² Compozițiile prezentate la concertul Bartók din 20 octombrie au fost: *Cvartetul de coarde nr. 1*, op. 7, BB 52 (interpretat de Cvartetul Regina Maria), *Melodii de colinde românești pentru pian*, BB 67 (interpretate de Muza Germani-Ciomac), *Sonata pentru vioară și pian nr. 2*, BB 85 (interpretată de Enescu și Bartók), selecție de piese pentru pian (interpretate de Bartók).

³ Programul recitalului din 19 octombrie a constat din: Debussy: *Pour le piano*; Beethoven: *Sonata în mi bemol major*, op. 31/3; Scarlatti: *Trei sonate*; Bartók: *Dansuri populare românești*, BB 68, *Patru Bocete nr. 1*, op. 9a BB 58, *Sonatina*, BB 69; Chopin: *Balada în sol minor*, op. 23; Bartók: *Allegro barbaro*, BB 63; *Seara la secui* și *Dansul ursului* din *Zece piese ușoare*, BB 51, *Trei burlești nr. 2*, op. 8c, BB 55, *Dansul Românesc nr. 1*, op. 8a, BB 56. Pentru o relatare detaliată a relațiilor lui Bartók cu SCR, a se vedea László, „Bartók Béla, membru al Societății Compozitorilor Români”.

⁴ „Jetzt, da die schönen Tage in Bukarest vorüber sind, danke ich Ihnen und allen übrigen Musikern herzlichst für den so sehr freundschaftlichen Empfang, den man mir in Bukarest bereitet hat. Diese Freundschaftsbezeugungen berührten mich umso angenehmer, da ich ja während meiner folkloristischen Tätigkeit niemals daran dachte, je irgendwelchen Dank zu ernten, und da ich jene Arbeit einzig und allein der Sache zu lieb vollbrachte. Es freut mich wirklich, dass ich damit einer Menge Leute Freude bereiten konnte”. Scrisoarea lui Bartók către Brăiloiu, 5 noiembrie 1924, publicată în László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 396.

Scrisoarea din 5 noiembrie 1924 marchează începutul unei strânse colaborări și prietenii între Bartók și Brăiloiu, care avea să evolueze în deceniile următoare. Relația dintre aceste două autorități ale cercetării muzicii populare este un exemplu extrem de instructiv de solidaritate dincolo de granițe. Rolul crucial al lui Brăiloiu de susținător ferm al lui Bartók în România, într-o perioadă extrem de dificilă din punct de vedere politic, este bine-cunoscut. Fondator al Arhivei de Folclor a SCR (1928) și personaj de frunte al cercetării muzicii populare românești la București, ulterior fondator al Les Archives Internationales de Musique Populaire din Geneva (1943), Brăiloiu a fost de la mijlocul anilor 1920 cel mai important asociat al lui Bartók, contribuind la propagarea realizărilor acestuia în cercetarea muzicii populare românești. Menționăm numai eforturile sale de un deceniu de a realiza ediția bilingvă engleză-română a monografiei de *Colinde* a lui Bartók, planificată de Oxford University Press (1926-1935) sau traducerile sale în română ale articolelor mai scurte ale lui Bartók despre muzica populară românească publicate în apărarea lui Bartók în mijlocul unor polemici dure iscate în cercurile românești (1936). În plus, prin medierea lui Brăiloiu, Bartók a făcut cunoștință cu cele mai recente descoperiri din cercetarea muzicii populare românești, unele dintre ele având o influență semnificativă asupra gândirii lui Bartók. Pe de altă parte, Bartók a lădat rezultatele mai tânărului său coleg român, atât în lucrările sale academice, cât și în persoană. Ca să amintim doar cel mai cunoscut exemplu în acest sens: în „preceptele sale de folclor muzical” (*De ce și cum să culegem muzică populară*, 1936) – în frunte cu un epigraf dintr-un articol de-al lui Brăiloiu – Bartók evidențiază metoda de culegere aplicată de grupul de cercetare condus de Brăiloiu, citând porțiuni ample din scrierile etnomuzicologului român.

Corespondența bogată dintre Bartók și Brăiloiu oferă o perspectivă unică asupra colaborării lor intensive de un deceniu și jumătate. Sunt cunoscute în total 76 de scrisori, toate disponibile în formă publicată. (A se vedea lista cu toate scrisorile pe care le avem astăzi în Anexă, inclusiv colecțiile principale în care au fost publicate; de asemenea, indic între paranteze drepte toate scrisorile care sunt documentate în mod clar că au existat cândva, dar lipsesc pentru moment.) Pe măsură ce părți ale corespondenței au apărut treptat, cercetătorii operei lui Bartók și-au dat seama tot mai clar de semnificația acestei relații speciale. Prin publicarea a 16 scrisori scrise de Bartók, păstrate în colecția Academiei Române, numele lui Brăiloiu a devenit asociat în primul rând cu istoria nefericită a publicării volumului de *Colinde*⁵. Aceste scrisori, datate între 1926 și 1933 – publicate mai întâi de János Demény (1955, 1971, 1976) și András Benkő (1974) în original și/sau în traducere maghiară, și, respectiv, de Ferenc László (1976-1977) în traducere în limba română⁶ – se ocupă, printre altele, de predarea manuscrisului monografiei de *Colinde* și conținutul acestei versiuni timpurii (6 mai 1926), de ideea unei eventuale ediții germane a lucrării (19 decembrie 1930), de începuturile colaborării dintre Oxford University Press și SCR (începând cu 4 martie 1931) și de chestiuni de tipografie și tipar. Mai mult, de aici aflăm că Bartók i-a cerut lui Brăiloiu verificarea libretului original românesc al *Cantatei profane* (2 iulie 1930), dar este menționată și revizuirea transcrierilor colecției sale complete de muzică populară românească (10 aprilie 1933).

Cealaltă parte a corespondenței, cele 23 de scrisori trimise de Brăiloiu și păstrate în moștenirea Bartók din Budapesta⁷, provine dintr-un interval de timp diferit (1924-1928 și 1934-1938) și fără legătură directă cu materialul anterior; astfel, ambele părți ale corespondenței erau doar unilaterale în acest moment. Scrisorile lui Brăiloiu – publicate parțial de Denijs Dille (1968), apoi integral de Ferenc László (1976, 2003), republicate și în Brăiloiu *Opere VII* (2008)⁸ – au adus în atenție mai multe teme noi. Principalele teze ale materialului cunoscut la acel moment au fost rezumate într-un articol de referință al lui Ferenc László⁹. El oferă o relatare detaliată legată de modul în care Bartók și Brăiloiu s-au informat reciproc despre activitatea lor în mod regulat, despre cum au făcut schimb de documente sau cum au purtat dezbateri aprinse pe tema folclorului, nu întotdeauna în acord unul cu celălalt. Mai mult, László relatează în detaliu despre așa-numitul atac al lui Petranu și despre sprijinul arătat de Brăiloiu lui Bartók, totodată, atrage atenția asupra discursului lui Brăiloiu de la Budapesta din 1937 și asupra rolului lui Bartók în acesta și menționează rolul ambilor, ca mediatori în ceea ce privește relațiile lor extinse cu etnomuzicologii din cealaltă națiune¹⁰. Un important articol al lui Adrienne Gombocz (1986), prezentând noi documente legate de fiascul volumului de *Colinde*, a scos la lumină o nouă scrisoare de Brăiloiu (28 mai 1928)¹¹, iar o nouă scrisoare de Bartók a fost publicată de Ferenc László (1990, 1993), arătând „dialogul” celor doi savanți

⁵ Manuscrisele originale ale celor 16 scrisori adresate de Bartók lui Brăiloiu sunt păstrate, împreună cu manuscrisul timpuriu al monografiei de *Colinde*, în colecția de manuscrise a Bibliotecii Naționale a României, Ms 22135. Îi sunt recunoscătoare Cristinei Marinescu că mi-a oferit informații cu privire la acest material.

⁶ Bartók, *Bartók Béla levelei III*, ed. Demény; Bartók, *Bartók Béla levelei. Új dokumentumok*, ed. Demény; Bartók, *Bartók Béla levelei*, ed. Demény; Benkő, „Bartók Béla levelei Constantin Brăiloiuhoz”; Bartók, *Scrisori I*, ed. László și Bartók, *Scrisori II*, ed. László.

⁷ Manuscrisele originale ale celor 23 de scrisori trimise de Brăiloiu sunt păstrate în Arhivele Bartók din Budapesta și în colecția lui Gábor Vásárhelyi.

⁸ Bartók, *Documenta Bartókiana* 3, ed. Dille; László, „Scrisorile lui Constantin Brăiloiu către Béla Bartók”. László, „Un nou document al colaborării dintre Béla Bartók și Constantin Brăiloiu” și Brăiloiu, *Opere VII, Corespondență, partea I (1907-1939)*. Îi sunt recunoscătoare Alinei Stan pentru că mi-a oferit informații detaliate despre ultima ediție.

⁹ László, „Documentele colaborării. Scrisorile lui Constantin Brăiloiu către Bartók Béla”.

¹⁰ Despre relațiile lui Bartók cu muzicienii și intelectualii români, vezi Moisescu, „Bartók și Academia Română. Documente inedite”. Despre relațiile lui Brăiloiu cu folcloriștii maghiari, a se vedea Comişel și László, *Constantin Brăiloiu, partizan al etnomuzicologiei fără frontiere*.

¹¹ Gombocz, „Bartók Kolinda-könyvének meghíúsult angliai kiadásá”. Pentru o versiune în limba engleză a articolului, dar care nu conține scrisoarea lui Brăiloiu, vezi Gillies și Gombocz, „The 'Colinda' Fiasco: Bartók and Oxford University Press”.

în legătură cu volumul de *Colinde* al lui Brăiloiu (probabil 1938)¹². Materialul s-a îmbogățit însă semnificativ odată cu descoperirea a 36 de scrisori scrise de Bartók – dintre care 35 sunt adresate lui Brăiloiu – care au supraviețuit în fondul Brăiloiu de la Paris¹³. Din nou, Ferenc László a fost cel care s-a ocupat de publicarea acestui material important (1999). Această corespondență, datând între anii 1932-1939 – pe lângă primul articol din 1924 menționat la început – a permis în cele din urmă să se obțină o imagine cuprinzătoare asupra schimbului lor direct de idei, în special din perioada ulterioară corespondenței lor. Pe de altă parte, ele arată o imagine mai puțin cunoscută a lui Bartók, considerat în general ca fiind reticent: acest material substanțial, constând din scrisori de o lungime surprinzătoare, este un document viu al unei relații confidentiale și cuprinde informații esențiale, care aruncă o nouă lumină asupra cercetărilor folcloristice târzii întreprinse de Bartók. Datorită publicării cu relativă întârziere a acestora, aceste 35 de scrisori trimise de Bartók au primit mult mai puțină atenție în literatura de specialitate în comparație cu cele publicate mai devreme. În cele ce urmează, voi încerca să evidențiez câteva dintre cele mai importante subiecte din scrisori, fie completând cunoștințele noastre anterioare despre aceste teme, fie introducând noutăți semnificative. Cu toate acestea, nu îmi propun o discuție exhaustivă a întregului material sau a vreunui dintre subiectele în cauză; în plus, intenția mea este să reflectez asupra punctului de vedere al lui Bartók.

*

Într-o carte poștală ilustrată, trimisă la 26 martie 1932 de la Cairo, Bartók îi mulțumea lui Brăiloiu că i-a trimis două „broșuri”, dintre care pe una (cea despre culegere) a citit-o pe parcurs și a găsit-o „excelentă”. Le-a arătat-o chiar și câtorva persoane de acolo¹⁴. Remarca lui Bartók se referă la amplul studiu al lui Brăiloiu despre culegerea muzicii populare, *Esquisse d'une méthode de folklore musicale* (1931), care oferă o relatare detaliată a metodei de culegere și arhivare adoptată de grupul său de cercetare, Arhiva de Folclor a SCR organizată în jurul anului 1925 și instituționalizată în 1928¹⁵. Un an mai târziu, în scrisoarea sa din 21 mai 1933, Bartók salută o altă lucrare a lui Brăiloiu, *Note sur la plainte funèbre du village de Drăguș* (1932)¹⁶, cu cuvinte de laudă neobișnuite: „O examinare și o prezentare atât de profunde și totodată bune și exhaustive ale unui material specific de muzică populară nu am mai văzut-o până acum. S-ar putea găsi ceva asemănător doar la muzicologii germani [...] Dar chiar și aceste lucrări germane rămân cu mult în urmă față de munca dumneavoastră”¹⁷. Poate că nu este exagerat să presupunem că aceste două lucrări i-au dat un impuls decisiv lui Bartók pentru a-și formula propria metodologie de culegere de muzică populară, menționată mai devreme, *De ce și cum să culegem muzica populară* (1936), care prezintă sistemul de documentare folosit de Brăiloiu „minuțios până la extrem” ca metodă exemplară, dând citate ample din exact aceste două studii ale lui Brăiloiu¹⁸. Pe de altă parte, un dialog latent între ei poate fi conturat prin scrierile lor. În *Schiță a unei metode*, Brăiloiu și-a conceput afirmațiile – în special cele legate de definirea și evaluarea muzicii populare – în așa fel încât să reflecte clar divergențele abordării lor față de cea a lui Bartók. În studiul său despre bocetul funebru din Drăguș, de altfel, a marcat cu „(B)” toți termenii tehnici pe care i-a adoptat de la Bartók, pentru a contribui la dezvoltarea unei terminologii etnomuzicologice internaționale. Răspunsul lui Bartók la acestea este mai deghizat, deși o lectură paralelă a scrierilor lor poate dezvălui punctele din metodologia colegului său mai tânăr cu care nu a putut fi de acord. Să menționăm doar două diferențe importante. Pentru Bartók, obiectul cercetării muzicii populare a fost muzica țărănească „în sens mai restrâns”, cu alte cuvinte, „totalitatea melodiilor țărănești care exemplifică unul sau mai multe stiluri mai mult sau mai puțin omogene”¹⁹. Grupul lui Brăiloiu, în strânsă asociere cu școala sociologică a lui Dimitrie Gusti, a determinat sfera cercetării lor

¹² A se vedea László, „Bartók Béla és Constantin Brăiloiu tudományos együttműködésének újabb dokumentuma” și László, „Un nou document al colaborării dintre Béla Bartók și Constantin Brăiloiu”.

¹³ Manuscrisele originale ale celor 36 de scrisori Bartók sunt păstrate în Bibliothèque Nationale Paris, Nouvelles Lettres Autographes, XII/213-267.

¹⁴ „Vielen Dank für die Zusendung der 2 Hefte! Das eine (über das Sammeln) habe ich hierher mitgenommen und unterwegs gelesen. Ich finde es ausgezeichnet, habe es auch hier einigen Leuten gezeigt”. Bartók către Brăiloiu, 26 martie 1932, publicat în László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 397. Bartók a participat la Congresul de muzică arabă de la Cairo între 15 și 28 martie 1932, intrând în contact mai strâns, printre alții, cu Erich von Hornbostel, Robert Lachmann, Paul Hindemith și Egon Wellesz.

¹⁵ Brăiloiu, „Schiță a unei metode de folklore muzical”. Același, în limba franceză: „Esquisse d'une méthode de folklore musicale”, 31-68. Inclus în Brăiloiu, *Opere IV*, 115-194. Extrasul articolului francez se găsește în moștenirea Bartók, colecția lui Gábor Vásárhelyi, cu dedicația autorului datată „27.2.32”. Potrivit lui Ferenc László, cealaltă broșură menționată în scrisoarea lui Bartók a fost *Colinde și cântece de stea* a lui Brăiloiu (1931), care se găsește tot în moștenirea Bartók cu dedicația autorului datată „20.1.32”, vezi László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 396-397.

¹⁶ Brăiloiu, „Despre bocetul de la Drăguș (jud. Făgăraș) / Note sur la plainte funèbre du village de Drăguș (District de Făgăraș, Roumanie)”. Brăiloiu, *Opere V*, 115-194.

¹⁷ „Eine so gründliche, und dabei gute und vollkommene Untersuchung und Darstellung eines Musikfolklorematerials habe ich noch nie gesehen. Dergleichen findet man höchstens bei deutsche[n] Musikologen [...] Doch selbst diese deutschen Arbeiten bleiben weit zurück im Vergleich zu Ihrer Arbeit”. Bartók către Brăiloiu, 21 mai 1933, publicat în László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 398.

¹⁸ Bartók, *Miért és hogy gyűjtünk népzene-t? A zenei folklore törvénykönyve*. În traducere română: Bartók, „De ce și cum să culegem muzică populară”.

¹⁹ Bartók, *Hungarian Folk Music*, 3.

mult mai larg, pentru a include explorarea „realității sociale” în care „fenomenul muzical este integrat”. Astfel, pentru ei, muzica populară însemna „complexul melodiilor ce trăiesc la un moment dat, într-un mediu țărănesc dat, oricare ar fi originea și stilul lor”²⁰. Brăiloiu și colegii săi și-au publicat colecțiile în monografiile regionale, unde analiza muzicii nu mai era un scop, ci o metodă. Pentru Bartók, în schimb, „folclorul muzical descriptiv” a fost doar primul pas, care, inevitabil, trebuia urmat de „folclorul muzical comparativ” și, în cele din urmă, de „folclorul causal”²¹.

Au continuat, însă, un dialog mai direct prin corespondența lor. În scrisoarea sa din 21 mai 1933, după ce și-a exprimat admirația pentru articolul lui Brăiloiu despre bocetul din Drăguș, Bartók a ridicat câteva întrebări fundamentale legate de culegerea și transcrierea muzicii populare. În primul rând, i-a cerut părerea lui Brăiloiu cu privire la așa-numita culegere extensivă vs. intensivă de material folcloric și și-a împărtășit propriile păreri asupra subiectului, arătând că ar considera un compromis ca fiind cea mai bună opțiune: „1. Culegerea a mii de melodii, atât de complet pe cât vă permite ritmul mai rapid al lucrării; 2. apoi selectând zone mici individuale, de ex. câteva sate, și cercetându-le până în cele mai mici detalii, exact așa cum ați făcut în cazul culegerii la Drăguș. Am vrut și eu să întreprind ceva asemănător; din păcate, nu mi s-a mai permis să-mi realizez planul.”²²

De fapt, colecția de muzică populară românească a lui Bartók reflectă această concepție de bază. Întrucât a găsit materiale complet necunoscute de-a lungul călătoriilor sale de culegere, a fost esențial pentru el să exploreze cel mai mare teritoriu posibil într-un timp relativ scurt. După cinci ani de culegere intensă, el plănuia însă o monografie a satului. În februarie 1914, s-a întors pentru a cincea oară în județul Bihor, regiunea românească cea mai asiduu cercetată de el, tocmai cu o asemenea idee, înregistrând 154 de melodii la Dumbrăvița de Codru și în împrejurimi²³. Notările sale de teren realizate cu această ocazie sunt deosebit de detaliate, cu notarea atentă a variantelor melodice, descrierea instrumentelor sau înregistrarea acțiunilor rituale legate de cântecele ceremoniale²⁴. Elaborarea științifică și publicarea materialului a fost totuși împiedicată – după cum s-a întâmplat și cu alte proiecte folclorice – de izbucnirea Primului Război Mondial.

Cealaltă remarcă a lui Bartók legată de articolul Drăguș este o întrebare teoretică, care indică o divergență fundamentală în viziunile analitice ale celor doi folcloriști – sau am putea spune: ale celor două școli etnomuzicologice. Făcând cunoștință cu *Das ungarische Volkslied* de Bartók în 1925, Brăiloiu și-a exprimat rezervele cu privire la posibilitatea de a adopta pentru echipa sa sistemul de clasificare folosit de colegul său maghiar²⁵. Grupul de cercetare a lui Brăiloiu dezvoltase deja la începutul campaniilor de culegere un sistem special de transcriere a melodiilor populare, care diferă semnificativ de cel folosit în cercetarea muzicii populare maghiare, conform căruia toate melodiile sunt transpuse la una și aceeași notă finală *sol*¹. Membrii Arhivei de Folclor au transpus melodiile pe diferite trepte ale „scării teoretice” *do*¹–*do*³, după „tonica” primei linii melodice. Bartók a întâlnit pentru prima dată acest sistem probabil în studiul despre Drăguș al lui Brăiloiu²⁶. În scrisoarea sa din 21 mai 1933, Bartók a argumentat pe larg de ce a considerat propriul său sistem de transcriere „mai practic”. În primul rând, el a menționat o „formalitate”, care vorbește mai mult despre propria sa abordare științifică, mai degrabă decât despre exprimarea unei critici adevărate: sistemul său se află la o distanță mică de „o alterație” în comparație cu al lor; în același timp, facilitează analiza comparativă, deoarece majoritatea melodiilor populare europene pot fi notate mult mai confortabil transpuse în *sol*¹ decât transpuse în *do*². Al doilea punct al argumentului său se referea, însă, la un aspect cu adevărat problematic al analizei muzicii populare: potrivit lui Bartók, este „periculos” să se opereze cu „termeni de tonalitate” referitor la melodiile populare, deoarece „1. determinarea tonalității este semnificativ mai subordonată sentimentului subiectiv decât, de exemplu, determinarea tonului final al unei linii melodice sau al unei melodii; 2. sunt multe cazuri când relațiile tonale sunt neclare, instabile, greu de determinat. [...] Cred că cel mai bun sistem de aranjare a melodiilor este cel mai pur sistem mecanic posibil, care elimină orice percepție subiectivă posibilă.”²⁷

²⁰ Brăiloiu, „Schită a unei metode de folklore muzical”, 34-35.

²¹ Bartók, „De ce și cum să culegem muzică populară”, 31-33.

²² „Es stellt sich die Frage: soll ein jeder Sammler nur einige hundert Melodien aufzeichnen, wissenschaftlich bearbeiten und herausgeben, auf diese Art wie Sie es hier tun; oder aber einige zehntausend, aber in einer – sagen wir – oberflächlicheren Art. Die Beste Lösung ist – glaube ich – in einem Kompromiss: 1. Zehntausende von Melodien sammeln, so gründlich, wie eben das schnellere Tempo der Arbeit es erlaubt; 2. dann aber einzelne kleine Gebiete z. B. einige Dörfer auszuwählen, und diese bis in die winzigsten Teile zu erforschen, wie Sie es mit Drăguș tun. Auch ich wollte derartiges unternehmen; leider war es mir nicht mehr vergönnt, den Plan zu verwirklichen.” Bartók către Brăiloiu, 31 mai 1933, publicat în László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 398-399.

²³ Vezi scrisoarea nepublicată a lui Ioan Bușția din 25 ianuarie 1914 (colecția lui Gábor Vásárhelyi, BH: III/247; fotocopie în Arhivele Bartók din Budapesta), conform căreia colaboratorul lui Bartók din Beiș era responsabil de alegerea satului potrivit pentru o monografie.

²⁴ Materialul acestei colecții poate fi găsit în caietul de culegeri al lui Bartók nr. „V”, p. 84-95 (colecția lui Gábor Vásárhelyi, BH: I/104; fotocopie în Arhivele Bartók din Budapesta).

²⁵ Vezi scrisoarea lui Brăiloiu către Bartók din 12 iulie 1925.

²⁶ Acest sistem de transpunere, dezvoltat în continuare în multe privințe, este folosit și acum în etnomuzicologia românească.




²⁷ „1. die Bestimmung der Tonalität ist vielmehr einem subjektiven Gefühl unterworfen, als z. B. die Bestimmung des Schlussstons einer Zeile oder einer Melodie; 2. es gibt viele Fälle, wo die Tonalitätsverhältnisse unklar, schwankend, schwer bestimmbar sind. [...] Ich glaube, das beste System für Anordnung von Melodien ist das womöglich reinste mechanische System, welches womöglich jede subjektive Auffassung ausschaltet.” Bartók către Brăiloiu, 6 decembrie 1933, publicat în László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 407-408.

Răspunsul lui Brăiloiu la această scrisoare este, din păcate, necunoscut. Cu toate acestea, în următoarea sa scrisoare din 6 decembrie 1933, Bartók a adăugat comentarii suplimentare, încercând să-l convingă pe Brăiloiu de propriile sale opinii:

Acum, părerea dumneavoastră este că semnificația funcțională a treptelor ar trebui luată în considerare și la determinarea înălțimii; opinia mea, pe de altă parte, este că toate melodiile ar trebui aduse la o notă finală comună pur mecanic. [...]

Vă voi arăta două exemple, ambele în aceeași relație precum cele două ale dumneavoastră, adică nr. 1 cu acea cadență imperfectă la final, nr. 2 în scara bihoreană obișnuită.


În opinia mea, legătura dintre cele două melodii este mult mai clară, așa cum le-aș publica, decât în notația funcțională.


Legătura este – ceea ce am bănuț de mult – că treptele scării Bănățene  s-au schimbat în Bihor (și parțial în Hunedoara etc.) în așa fel, încât „la” „si” „do” s-a mutat cu o treaptă în sus, și au devenit „si” „do” „re”. Acum, însă, acest proces este mult mai evident, mai tangibil în această notație , decât în această notație  ! Cel puțin după părerea mea.²⁸


Bartók și-a continuat argumentarea cu alte exemple, referindu-se la incertitudinea funcției tonale în multe melodii sud-slave, sau dând chiar și un contraexemplu, la variante melodice cu o cadență plagală. Transcrierile în manuscris ale melodiilor populare culese de Bartók stau mărturie pentru ezitățile sale cu privire la intonația anumitor sunete sau la stabilirea structurii tonale a melodiilor. Deși a discutat în mod regulat despre tipurile de scări melodice caracteristice în toate volumele sale de muzică populară, nu a folosit niciodată scările drept criterii de clasificare. Totuși, pregătindu-și târziu sa monografie românească în trei volume, *Rumanian Folk Music*, a simțit necesar să-și justifice decizia – cu siguranță nu întâmplător: „cu toate acestea, tipul de scară nu putea fi folosit foarte bine ca bază generală pentru grupare din cauza inconstanței și instabilității [...] treptelor”²⁹. Pe de altă parte, ultimul fragment din scrisoarea lui Bartók atrage atenția asupra unei alte particularități a abordării sale legate de muzica populară. Compararea și dezvoltarea legăturilor morfologice dintre melodii – în acest caz, cele ale teritoriilor învecinate – a fost de o importanță primordială pentru el. De fapt, toate volumele sale de muzică populară sunt exemple de măiestrie ale unor astfel de analize sintetice ale materialului. Brăiloiu era conștient de cât de remarcabile erau realizările lui Bartók – însă totodată îl avertiza în repetate rânduri de „pericolele” cercetării comparative. Principalul motiv pentru care Brăiloiu nu a putut fi convins de Bartók a fost faptul că obiectivele Arhivei de Folklore erau diferite de cele ale lui Bartók. După cum știm din amintirile colegilor lor, întâlnirile în persoană le-au oferit ocazii excelente de a desfășura dezbateri aprinse, în special despre metodele de transcriere a melodiilor populare. Harry Brauner, fost elev al lui Brăiloiu, observa: „Acele schimburi de opinii fructuoase pe care Bartók și Brăiloiu le continuaseră în Arhiva de Folklore a Societății Compozitorilor Români în 1934 au adâncit o prietenie excepțională, de care a beneficiat întreaga lume etnomuzicologică”³⁰.

Nevoia lor de „discuții fructuoase” este un subiect recurent și în corespondența lor. A fost în primul rând Bartók cel care a dorit să împărtășească imediat cu colegul său din București nenumăratele sale constatări și întrebări, care s-au ivit în timpul revizuirii și clasificării întregii sale colecții românești. În scrisoarea menționată mai sus, din 6 decembrie 1933, Bartók a scris pe larg despre revizuirea transcrierilor sale anterioare, despre tipurile de corecții pe care le făcea. Mai mult, aflăm că ascultarea unui singur cilindru de fonograf durează în jur de o oră până la o oră și jumătate, sau că tocmai terminase de revizuit materialul volumului său de *Colinde*, din care acum avea să facă o copie în curat pe hârtie heliografică (în original: *Lichtpausenpapier*). A menționat și unele dintre cele mai interesante descoperiri ale sale. După cum a scris, a găsit câteva exemple de așa-zis ritm bulgăresc, pe care le-a notat la acea vreme „într-un mod prea lapidar” în măsura egală de 2/4, cu remarcă „în ritm țigănesc”. Acum i se părea că acest tip de ritm este prezent de la Mureș–Turda, prin Turda–Arieș, până la Arad în anumite tipuri de dans. Apoi, a adăugat: „Am senzația ideea că aceasta nu este o specialitate bulgărească (ea este doar cel mai bine conservată de bulgari), dar poate că odată a fost răspândită peste tot în Balcani. Există anumite semne,

²⁸ „Ihre Meinung ist nun, dass bei der Bestimmung der Tonhöhe auch die funktionelle Bedeutung der Stufen mit in Betracht kommen sollen; meine Meinung dagegen, dass man rein mechanisch alle Melodien auf einen gemeinsamen Schlussston bringen soll. [...] Ich will Ihnen zwei Beispiele zeigen, beide in ähnlichem Verhältniss, wie Ihre zwei, d. h. No. 1 mit jener bekannten Halbkadenz zum Schluss, No. 2 in der gewohnten Bihorer Tonreihe. // Meiner Ansicht nach ist nun der Zusammenhang beider Melodien ungleich klarer ersichtlich, wie ich sie veröffentlichen würde, als wie in der funktionelle[n] Notierung. Dieser Zusammenhang ist – was ich schon seit Langem ahne – das[s] die

Skalentöne des Banat's  sich in Bihor (und teilweise Hunedoara etc.) insoferne verändert haben, als „a” „b” „c” um eine

Stufe aufwärts gerückt sind und zu „b” „c” „d” geworden sind. Nun ist aber dieser Vorgang in dieser Notierung 

viel ersichtlicher, greifbarer, als in dieser Notierung  ! Wenigstens meinem Empfinden nach”. Bartók către Brăiloiu, 6 decembrie 1933, publicat în László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 408.

²⁹ „nevertheless, scale type could not very well be used as a general basis for grouping because of the inconstancy and instability of the [...] degrees”. Bartók, *Rumanian Folk Music*, Vol. II, 36.

³⁰ Brauner, „Bartók Béláról”.

de exemplu, că și secuii cunoșteau astfel de lucruri”³¹. Alături de scrisoarea sa, Bartók a făcut descrierea vioarei a doua cu trei coarde care a însoțit melodia interpretată la prima vioară și a remarcat că, deoarece ritmul i se părea neobișnuit deja la culegerea pe teren, a înregistrat acompaniamentul și separat: „Când [cilindrul] este redat la viteză de două ori mai lentă, chiar și o ureche neantrenată aude clar acest ritm”³². Printre înregistrările fonografice ale lui Bartók există o singură melodie care se potrivește cu această descriere, un *De alungu*, cules de el la Idicel, județul Mureș, în aprilie 1914³³. Interpreții acestei melodii sunt aceiași doi țigani care au cântat dansul *România*, aranjat de Bartók ca melodie de deschidere a celei de-a doua *Rapsodii de vioară* (BB 96)³⁴. Și în primele transcrieri ale anumitor melodii interpretate de acești doi violoniști putem găsi într-adevăr comentariul tipic al lui Bartók: „rettenetes cigánykodás” [țigănie îngrozitoare]³⁵. Celălalt exemplu care trebuie menționat aici este din nou o melodie de vioară cu acompaniament, pe care Bartók a introdus-o astfel: „Nr. 10 este și mai rapid, dar datorită acompaniamentului (două bețe sunt lovite de un violoncel fără coarde) ritmul se aude clar (mai ales la viteză înjumătățită)”³⁶. Apoi, s-a referit la melodiile *Pe picioare* din județul Arad ca având acest ritm – a adunat douăsprezece melodii cu acompaniament ritmic din Pârnești, județul Arad, dintre care patru sunt *Pe picioare* în așa-zisul ritm bulgăresc³⁷. Descrierea instrumentului acompaniator este remarcabilă, deoarece aceasta este o mențiune foarte timpurie a violoncelului tradițional cu percuție, folosit în muzica de dans popular românească și maghiară, cunoscut în mod obișnuit sub numele de *gordună*³⁸. În același timp, este o completare importantă la colecția românească a lui Bartók, deoarece în monografia sa târzie, aceste melodii apar fără precizarea instrumentului, mai mult lipsește și textul notei de subsol, care conținea descrierea acestuia³⁹.

Problema așa-numitului ritm bulgăresc este un subiect dezbătut temeinic în literatura despre Bartók, având în vedere importanța sa expresivă la nivelul limbajului componistic bartókian⁴⁰. Întâlnirea revelatoare a lui Bartók cu opera folcloristului bulgar Vasil Stoin și, ulterior, identificarea acestui fenomen ritmic – cunoscut mai târziu sub numele de ritm *aksak* (adică „șchiop”) în literatura de muzică populară, folosind termenul turcesc introdus de Brăiloiu – în propria sa colecție, au dat, de fapt, principalul imbold pentru revizuirea transcrierilor sale românești. Mii de documente originale reflectă energia enormă investită de Bartók pentru a oferi colecțiilor sale de muzică populară cele mai precise și detaliate transcrieri posibile⁴¹. Totuși, această corespondență, care împărtășește reflecțiile personale ale lui Bartók asupra procesului de revizuire, aduce această parte a activității sale într-o nouă lumină. Subiectul „ritmului bulgăresc” revine de mai multe ori în scrisorile ulterioare. În 31 decembrie 1934, Bartók a trimis mai multe date despre melodiile de dans culese în județele Turda și Alba, anexând transcrierea sa revizuită a melodiei *Buciumeana*, pe care a aranjat-o mai devreme în *Dansurile populare românești pentru pian* (BB 68)⁴². În plus, a remarcat: „ar fi absolut necesar să se facă cât mai curând înregistrări cu gramofon ale acestor melodii”, și l-a îndemnat pe Brăiloiu să facă culegeri sistematice în acea zonă „deja în această iarnă”⁴³. Insistența sa a fost, evident, o consecință a întâlnirii cu bogata colecție de înregistrări fonografice și de gramofon a Arhivei

³¹ „Inzwischen habe ich weiter an der Revision meiner rumänischen Aufnahmen gearbeitet, wobei sich viel Interessantes gezeigt hat. Dass ich einige Beispiele für den sogenannten „bulgäresischen Rhythmus” gefunden habe (die ich seinerzeit infolge mangelhafter Erfahrung etwas zu lapidarisch in 2/4 mit der Bezeichnung: *zigeunerhafter Rhythmus* aufgezeichnet habe!), habe ich Ihnen vielleicht schon neulich mitgeteilt. Seit der Zeit habe ich noch welche gefunden; es scheint dass dieser Rhythmus von Mureș Turda über Turdă Arieș bis Arad bei gewissen Tanzarten verbreitet ist. [...] Ich habe die Ahnung, dass dies keine bulgareische Spezialität ist, (bloss bei den Bulgaren am besten konserviert ist) sondern früher am ganzen Balkan verbreitet gewesen sein mochte. Gewisse Zeichen sprechen z. B. dafür, dass auch die Sekler derartiges kannten”. Bartók către Brăiloiu, 6 decembrie 1933, publicat în László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 409.

³² „Da mir der Rhythmus schon damals merkwürdig vorkam, habe ich die Begleitung auch separat aufgenommen; bei doppelt langsamen Abspielen hört auch ein ungeübtes Ohr genau diesen Rhythmus”. Bartók către Brăiloiu, 6 decembrie 1933, publicat în László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 409.

³³ Cf. melodia nr. 400 din monografia postumă a lui Bartók, *Rumanian Folk Music, Vol. I*, 348.

³⁴ Lampert, *Folk Music in Bartók's Compositions*, 163.

³⁵ Vezi primele transcrieri ale melodiilor nr. 231 și 400 din *Rumanian Folk Music, Vol. I* (Colecția lui Gábor Vásárhelyi, BH: I/97, fol. 131v; fotocopie în Arhivele Bartók din Budapesta).

³⁶ „No. 10 ist noch rascher, aber dank der Begleitung (zwei Stäbe werden gegen einen unbeseiteten V[iolon]cello! geschlagen) ist der Rhythmus (namentlich bei halber Geschwindigkeit) klar zu vernehmen. In Komitat Arad ist nur „pe-picio[a]re” in diesem Rhythmus, alle anderen Arten normal”. Bartók către Brăiloiu, 6 decembrie 1933, publicat în László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 409.

³⁷ Cf. melodiile nr. 130b, 326a, 382a și 418 din *Rumanian Folk Music, Vol. I*.

³⁸ În județul Arad, violoncelul, cunoscut de obicei sub numele de *broancă*, era folosit în mod tradițional ca instrument de percuție, întrebuințat și cu arcuș, vezi Florea, *Folclor muzical din județul Arad, Vol. I. 500 melodii de joc*, 27-30. Îi datorez mulțumiri lui Dániel Lipták pentru că mi-a atras atenția asupra acestor date.

³⁹ Cf. de asemenea melodiile nr. 155, 186g, 219, 320, 364, 395f, 489 și 628 din *Rumanian Folk Music, Vol. I*. O descriere a instrumentului poate fi găsită și pe fișa uneia dintre aceste melodii: „Húr nélküli gordonka; a muzikus a ritmust egyik (jobb?) kezében pálcával, másik kezével csak úgy üresen veri rajta ki [Violoncel fără coarde; muzicianul bate ritmul cu o baghetă într-o mână (mâna dreaptă?), iar cu cealaltă mână goală]”. Fișa melodiei nr. 320 din *Rumanian Folk Music, Vol. I*, Muzeul de Etnografie Budapesta, NM H 3661b, acces online: <https://bartok.neprajz.hu/neprajz.06.12.php?bm=1&as=10449&kv=944773>.

⁴⁰ Pentru discuții mai recente despre acest subiect, vezi Rice, „Béla Bartók and Bulgarian Rhythm”; László Vikárius, „Ötös ritmika Bartók zenéjében”.

⁴¹ Pentru o prezentare a vastului material de manuscrise cuprinzând colecțiile de muzică populară de Bartók, vezi Lampert, *Folk Music in Bartók's Compositions*, 16-35; disponibil și online: <http://bartok-nepzene.zti.hu/en/introduction/>.

⁴² Lampert, *Folk Music in Bartók's Compositions*, 115; acces online: <http://bartok-nepzene.zti.hu/en/browse/record/BB068-L131-04/>.

⁴³ „Es müssten unbedingt und sobald als möglich Grammophon-Aufnahmen von diesen Melodien gemacht werden [...] Könnten Sie nicht jemanden noch diesen Winter in diese Gegend senden oder noch besser selber hinreisen, um diesen Tanz (Choreographie etc.) gründlich zu studieren?” Bartók către Brăiloiu, 31 decembrie 1934, László, „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”, 423.

de Folklore, cu ocazia vizitei sale la București la începutul aceluiași an, o experiență care i-a atras atenția, printre altele, asupra calității sunetului incomparabil mai bună a înregistrărilor cu gramofon, în comparație cu cea a fonografului cu care era obișnuit. De atunci, importanța înregistrărilor cu gramofon pentru muzica populară a devenit din ce în ce mai imperativă pentru Bartók⁴⁴.

Subiectul înregistrărilor de muzică populară este o altă temă recurentă în corespondența Bartók–Brăiloiu. Importanța sa a devenit evidentă deja din scrisorile lui Brăiloiu din anii 1930, cunoscute anterior. În articolul său, Ferenc László a discutat în detaliu toate înregistrările menționate aici pe care și le-au transmis unul altuia, încercând să le identifice, în măsura în care scurtele menționări referitoare la ele o permit⁴⁵. Scrisorile lui Bartók din fondul moștenirea Brăiloiu oferă în multe cazuri informații suplimentare importante, care pot clarifica detalii până acum ambigue, sau pot prezenta anumite cazuri din alt unghi. Aș menționa aici doar un exemplu pe scurt. După cum a subliniat László, Brăiloiu i-a trimis lui Bartók o copie a primului disc al Arhivei de Folklore realizat cu tehnologie electronică și, pe măsură ce au început cu județul Bihor, el a putut prefigura bucuria lui Bartók, fiind pe deplin conștient de atașamentul său deosebit pentru acel repertoriu. Totuși, după cum aflăm din replica lui Bartók, la primirea cadoului trimis de Brăiloiu, prima lui reacție nu a fost în întregime pozitivă: „Înregistrările sunt într-adevăr minunate, dar – prea puține! Ar fi trebuit înregistrate cel puțin 10 din stilul de cântec bihorean. Pentru că acestea sunt interpretate cu o tehnică de cânt atât de deosebită, care este unică în lume [...]”⁴⁶. Când descrie cântecele bihorene în monografia sa târzie, Bartók caracterizează interpretarea acestor melodii într-o manieră similară, adăugând o notă de subsol despre îngrijorarea sa legată de dispariția acestui stil unic⁴⁷. Discul în cauză conținea un singur cântec⁴⁸. Acest lucru a fost, însă, exploatat pe deplin mai târziu de către Bartók, folosindu-l ca ilustrație în prelegerile despre muzica populară și chiar incluzând transcrierea acestuia în *Rumanian Folk Music*⁴⁹.

Am atins doar câteva dintre cele mai semnificative teme, care apar printre cele 35 de scrisori trimise de Bartók, la care facem referire aici. Există multe alte subiecte, care ar putea fi discutate în detaliu. Să amintim doar dezbaterile terminologică despre hora lungă și curiosul caz al „Cutiei Pandorei” (11 și 14 noiembrie 1935, 19 octombrie 1936, 10, 22 și 28 decembrie 1936, 17 martie 1937, 10 aprilie 1937, 1 mai 1937); ancheta lui Brăiloiu despre bocetele culese de Bartók (21 mai 1933); informații suplimentare semnificative privind istoria publicării monografiei de *Colinde* (21 mai 1933, 6 decembrie 1933, 9 august 1934, 6 octombrie 1934, 5 și 31 decembrie 1934, 30 iunie 1935), sau privind pregătirile vizitei lui Bartók la București din 1934 și evenimentele ofensive din jurul acestuia (15 și 28 ianuarie 1934, 3, 5, 10 și 22 februarie 1934, 3 martie 1934); sau planurile de copiere sau cumpărare a cilindrilor de fonograf ale colecției de muzică populară românească a lui Bartók (5 decembrie 1934, după 19 martie 1937, 10 aprilie 1937, după 12 aprilie 1937, 17-27 ianuarie 1938, 11 mai 1938). Totuși, sperăm că cele de mai sus au putut oferi o idee despre caracterul și importanța acestui corpus de scrisori, ele fiind o sursă bogată pentru o mai bună înțelegere a activității folclorice a lui Bartók și documente unice ale unei relații speciale dintre două mari autorități provenind din două națiuni diferite, într-o perioadă deosebit de dificilă a istoriei.

⁴⁴ Pentru o discuție despre rolul lui Bartók în realizarea primelor discuri cu gramofon de muzică populară maghiară în 1936, a se vedea studiul introductiv al lui László Somfai la *Hungarian Folk Music: Gramophone Records with Béla Bartók's Transcriptions*.

⁴⁵ László, „Documentele colaborării. Scrisorile lui Constantin Brăiloiu către Bartók Béla”.

⁴⁶ „Wirklich herrlich sind die Aufnahmen, nur – zu wenig! Von der Bihorer *Cântec* Art sollten wenigstens 10 Melodien aufgenommen werden. Denn die werden mit einer derart eigenartigen Gesangstechnik vorgetragen, die einzigartig in die Welt dasteht [...]”. Bartók către Brăiloiu, 16 martie 1936, publicat în László, „Constantin Brăiloiu Briefe an Béla Bartók”, 433.

⁴⁷ Cf. Bartók, *Rumanian Folk Music. Vol. II*, 15.

⁴⁸ Cf. Scrisoarea lui Brăiloiu către Bartók din 14 noiembrie 1935. Brăiloiu plănuia o amplă antologie regională de muzică populară românească, din care doar o singură serie a fost publicată din cauza dificultăților financiare. Vezi *Antologia sonoră a muzicii populare românești: I. Țara Oașului (Satu Mare)*, editat de C. Brăiloiu. Cântecele propriu-zis bihorene în cauză este disponibil în: *Document. Arhivele Folclorice Românești. Rădăcini*, nr. 35.

⁴⁹ Cf. Bartók, „Some Problems of Folk Music Research in East Europe”, 184; Bartók, *Rumanian Folk Music, Vol. II*, Appendix II/1, p. 171.



Fig. 1. Harry Brauner și Béla Bartók la Arhiva de Folklore a Societății Compozitorilor Români, februarie 1934
(Colecția Arhivei Bartók din Budapesta)



Fig. 2. Soții Bartók și soții Brăiloiu în grădina casei soților Bartók, Budapesta, strada Csalán nr. 29, iunie 1937
(Colecția Arhivei Bartók din Budapesta)

Anexa
 Corespondența Bartók–Brăiloiu⁵⁰

Bartók → Brăiloiu	Brăiloiu → Bartók	Ediția
	21.10.1924	László/76, László/03, Comișel/08 László/99
1924.11.05. [înainte de 10.07.1925]		
06.05.1926	12. 07.1925	László/76, László/03, Comișel/08 Demény/71, Benkő/74, Demény/76, László/76b
27.06.1926	[înainte de 12.06.1926]	Demény/55, Benkő/74, Demény/76, László/77 Dille/68, László/76a, László/03, Comișel/08 László/76, László/03, Comișel/08 Dille/68, László/76a, László/03, Comișel/08 Benkő/74, Demény/76, László/77
02.07.1930	16[-17.]02.1927 07.03.1927 02.02.1928	
	[01.12.1930] [03.12.1930]	
19.12.1930		Benkő/74, Demény/76, László/77
17.02.1931	[10.02.1931]	Benkő/74, Demény/76, László/77
22.02.1931	[înainte de 22.02.1931] [25.02.1931]	Demény/71, Benkő/74, Demény/76, László/77
04.03.1931		Benkő/74, Demény/76, László/77
06.03.1931		Benkő/74, Demény/76, László/77
23.03.1931		Benkő/74, Demény/76, László/77
22.05.1931		Benkő/74, Demény/76, László/77
31.05.1931	28.05.1931	Gombocz/86, László/03 Benkő/74, Demény/76, László/77
	[03.06.1931]	
11.06.1931		Benkő/74, Demény/76, László/77
13.01.1932		Benkő/74, Demény/76, László/77
23.01.1932	[înainte de 21. 01.1932]	Benkő/74, Demény/76, László/77
26.03.1932		László/99
23.07.1932		Benkő/74, Demény/76, László/77
10.04.1933		Benkő/74, Demény/76, László/77
21.05.1933	[??].04.1933]	László/99
06.12.1933	[după 23.05.1933]	László/99
15.01.1934	[09.01.1934]	László/99
28.01.1934	[după 12.01.1934]	László/99
03.02.1934		László/99
05.02.1934	[01.02.1934]	László/99
10.02.1934	[06.02.1934]	László/99
22.02.1934		László/99
03.03.1934		László/99
09.08.1934		László/99
06.10.1934	15.08.1934	László/76a, László/03, Comișel/08 László/99
05.12.1934	[înainte de 03.12.1934]	László/99
31.12.1934		László/99
30.06.1935	[după 02.01.1935]	László/99
01.09.1935		László/99
11.11.1935	06.09.1935	László/76a, László/03, Comișel/08 László/99
28.11.1935	14.11.1935	László/76a, László/03, Comișel/08 László/99
18.01.1936		László/99
	09.02.1936	László/76a, László/03, Comișel/08
[înainte de 25.02.1936]		

⁵⁰ Următorul tabel conține datele tuturor scrisorilor disponibile până în prezent, incluzând, de asemenea, între paranteze drepte toate acele scrisori despre care știm că sunt documentate, că au existat cândva, dar care actualmente lipsesc. Elementele luate în considerare în prezentul articol sunt prezentate cu caractere **bold**. Indicăm prima ediție și edițiile culese principale pentru fiecare scrisoare.

Bartók → Brăiloiu	Brăiloiu → Bartók	Ediția
16.03.1936	27.02.1936	László/76a, László/03, Comișel/08 László/99
[înainte de 14.07.1936]	04.05.1936	Dille/68, László/76, László/03, Comișel/08
[17.10.1936]	16.07.1936	László/76a, László/03, Comișel/08
	06.09.1936	László/76a, László/03, Comișel/08
	19.10.1936	László/76a, László/03, Comișel/08
01.11.1936	24.10.1936	László/76a, László/03, Comișel/08
18.11.1936		László/99
25.11.1936		László/99
08.12.1936		László/99
	10.12.1936.	László/76a, László/03, Comișel/08
	12.12.1936	László/76a, László/03, Comișel/08
1936.12.22.		László/99
	28.12.1936	László/76a, László/03, Comișel/08
08.01.1937		László/99
17.03.1937		László/99
	după 19.03.1937	László/76a, László/03, Comișel/08
10.04.1937		László/99
	după 12.04.1937	László/76a, László/03, Comișel/08
01.05.1937		László/99
	07.05.1937	László/76a, László/03, Comișel/08
19.05.1937		László/99
14.07.1937		László/99
	[înainte de 12.1937]	
17-27.01.1938		László/99
	11.05.1938	László/76a, László/03, Comișel/08
	17.05.1938	László/76a, László/03, Comișel/08
12.06.1938		László/99
?? 1938		László/90, László/93
06.03.1939		László/99

Bibliografie

Carte:

Lampert, Vera. *Folk Music in Bartók's Compositions: A Source Catalog*. Budapest: Helikon, 2008. De asemenea disponibilă online: <http://bartok-nepzene.zti.hu/en/introduction/>.

Carte editată:

Comișel, Emilia, ed. *Constantin Brăiloiu. Opere, vol. III*. București: Editura Muzicală, 1974.

Comișel, Emilia, ed. *Constantin Brăiloiu. Opere, vol. IV*. București: Editura Muzicală, 1981.

Comișel, Emilia, ed. *Constantin Brăiloiu. Opere, vol. V*. București: Editura Muzicală, 1981.

Comișel, Emilia, ed. *Constantin Brăiloiu. Opere, vol. VII. Corespondență, partea I (1907-1939)*. București: Editura Muzicală, 2008 [Comișel/08].

Demény, János, ed. *Bartók Béla levelei [Scrisorile lui Béla Bartók]*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976 [Demény/76].

Demény, János, ed. *Bartók Béla levelei III. Magyar, román, szlovák dokumentumok [Scrisorile lui Béla Bartók III. Documente maghiare, române, slovace]*. Budapest: Zeneműkiadó, 1955 [Demény/55].

Demény, János, ed. *Bartók Béla levelei. Új dokumentumok [Scrisorile lui Béla Bartók. Documente noi]*. Budapest: Zeneműkiadó, 1971 [Demény/71].

Dille, Denijs, ed. *Documenta Bartókiana 3*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1968 [Dille/68].

Florea, Ioan T. *Folclor muzical din județul Arad, Vol. I. 500 melodii de joc*. Arad: Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă al județului Arad, 1975.

László, Ferenc, ed. *Béla Bartók. Scrisori I*, traducere de Gemma Zimveliu. București: Kriterion, 1976 [László/76b].

László, Ferenc, ed. *Béla Bartók. Scrisori II*, traducere de Gemma Zimveliu. București: Kriterion, 1977 [László/77].

Carte cu 2 autori:

Emilia Comișel și Francisc László. *Constantin Brăiloiu, partizan al etnomuzicologiei fără frontiere*. Cluj-Napoca: Eikon, 2006.

Carte cu autor și traducător:

Bartók, Béla. *Hungarian Folk Music*, traducere de M. D. Calvocoressi. London: Oxford University Press, 1931.

Carte cu autor și editor:

Bartók, Béla. *Miért és hogy gyűjtsünk népzeneét? A zenei folklóre törvénykönyve [De ce și cum să culegem muzică populară? Codul folclorului muzical]*. Seria Népszere Zeneüzetek 5, editat de Molnár Antal. Budapest: Somló Béla 1936.

Bartók, Béla. *Rumanian Folk Music, Vol. I: Melodii instrumentale*, editat de Benjamin Suchoff. The Hague: Martinus Nijhoff, 1967.

Bartók, Béla. *Rumanian Folk Music, Vol. II: Vocal Melodies*, editat de Benjamin Suchoff. The Hague: Martinus Nijhoff, 1967.

Bartók, Béla. *Rumanian Folk Music, Vol. III: Texts*, editat de Benjamin Suchoff. The Hague: Martinus Nijhoff, 1967.

Capitol în carte:

Bartók, Béla. „De ce și cum să culegem muzică populară”. În *Bartók Béla. Însemnări asupra cântecului popular*, editat de Zeno Vancea, 28-53. București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.

Bartók, Béla. „Some Problems of Folk Music Research in East Europe”. În *Béla Bartók Essays*, editat de Benjamin Suchoff, 173-192. New York: St. Martin's Press, 1976.

Bartók, Béla. “Why and How Do We Collect Folk Music?”. În *Béla Bartók Essays*, edited by Benjamin Suchoff, 9-24. London: Faber & Faber, 1976.

Benkő, András. „Bartók Béla levelei Constantin Brăiloiuhoz” [Scrisorile lui Béla Bartók către Constantin Brăiloiu]. În *Bartók-dolgozatok*, editat de László Ferenc, 191-239. București: Kriterion, 1974 [Benkő/74].

Brauner, Harry. „Bartók Béláról” [Despre Béla Bartók]. În *Bartók-könyv 1970-1971*, editat de Ferenc László, 127-131. București: Kriterion, 1971.

Brăiloiu, Constantin. “Artistice culturale: Béla Bartók”. În *Opere, vol. III*, editat de Emilia Comișel, 252-254. București: Editura Muzicală, 1974.

László, Ferenc. “Az együttműködés dokumentumai Constantin Brăiloiu Bartók Bélához intézett leveleiből” [Documente despre colaborare în scrisorile lui Constantin Brăiloiu către Béla Bartók]. În *Bartók Béla: Tanulmányok és tanúságok*, editat de Ferenc László, 106-157. Bukarest: Kriterion, 1980.

László, Ferenc. “Bartók Béla, a Societatea Compozitorilor Români tagja” [„Béla Bartók, membru al Societății Compozitorilor Români”]. În *Bartók Béla: Tanulmányok és tanúságok*, editat de Ferenc László, 93-103. Bukarest: Kriterion, 1980.

László, Ferenc. „Bartók Béla, membru al Societății Compozitorilor Români”. În *Bartók Béla: Studii, comunicări, eseuri*, editat de Ferenc László, 141-151. București: Kriterion, 1985.

László, Ferenc. „Documentele colaborării. Scrisorile lui Constantin Brăiloiu către Bartók Béla”. În *Bartók Béla: Studii, comunicări, eseuri*, editat de Ferenc László, 160-208. București: Kriterion, 1985.

László, Francisc. „Scrisorile lui Constantin Brăiloiu către Béla Bartók”. În *Béla Bartók și muzica românească*, editat de Francisc László, 185-230. București: Editura muzicală, 1976 [László/76a].

Moisescu, Titus. „Bartók și Academia Română. Documente inedite”. În *Béla Bartók și muzica românească*, editat de Francisc László, 97-184. București: Editura Muzicală, 1976.

Rice, Timothy. „Béla Bartók and Bulgarian Rhythm”. În *Bartók Perspectives: Man, Composer and Ethnomusicologist*, editat de Elliott Antokoletz, Viktoria Fischer și Benjamin Suchoff, 196-210. Oxford – London: Oxford University Press, 2000.

Articol în revistă:

Brăiloiu, Constantin. „Despre bocetul de la Drăguș (jud. Făgăraș) / Note sur la plainte funèbre du village de Drăguș (District de Făgăraș, Roumanie)”. *Arhiva pentru știința și reforma socială* 10, nr. 1-4 (1932).

Brăiloiu, Constantin. „Esquisse d'une méthode de folklore musicale”. *Revue de Musicologie* 15, nr. 40 (1931): 31-68.

Brăiloiu, Constantin. “Outline of a Method of Musical Folklore”. *Ethnomusicology* 14, no. 3 (1970): 389-417.

Brăiloiu, Constantin. „Schiță a unei metode de folklore muzical”. *Boabe de grâu* 2, nr. 4 (1931): 31-54.

Gillies, Malcolm și Gombocz, Adrienne. „The 'Colinda' Fiasco: Bartók and Oxford University Press”. *Music & Letters* 69, nr. 4 (octombrie 1988): 482-494.

Gombocz, Konkoly Adrienne. „Bartók Kolinda-könyvének megíúsult angliai kiadásá” [Ediția engleză nerealizată a Colindelor lui Bartók]. *Zenitudományi dolgozatok 1986* (1986): 19-33 [Gombocz/86].

László, Ferenc. „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”. *Studia musicologica* 40, nr. 4 (1999): 391-457 [László/99].

László, Ferenc. „Bartók Béla és Constantin Brăiloiu tudományos együttműködésének újabb dokumentuma” [Un nou document al colaborării științifice dintre Béla Bartók și Constantin Brăiloiu]. *Magyar Zene* 31, nr. 4 (1990): 398-402 [László/90].

László, Ferenc. „Constantin Brăiloius Briefe an Béla Bartók”. *Musikgeschichte in Mittel- und Ost-Europa. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig* 10: 85-98 (2003. Online access: https://www.gkr.uni-leipzig.de/fileadmin/Fakult%C3%A4t_GKR/Musikwissenschaft/2.2-Forschung/Musikerbriefe/4_LAszloEd.pdf [László/03].

László, Ferenc. „Un nou document al colaborării dintre Béla Bartók și Constantin Brăiloiu”. *Anuarul Arhivei de Folclor* 12-14 (1991-1993): 327-331 [László/93].

Vikárius, László. „Ötös ritmika Bartók zenéjében” [Ritmică de cinci în muzica lui Bartók]. *Magyar Zene* 41, nr. 2 (mai 2003): 181-208.

Articol în ziar:

Brăiloiu, Constantin. „Artistice culturale: Béla Bartók”. *Universul* (București), 19 octombrie 1924.

Studii introductive la înregistrări:

Somfai, László. [„Studiu introductiv”]. *Hungarian Folk Music: Gramophone Records with Béla Bartók's Transcriptions*. Budapest: Hungaroton, LPX 18058-60, 1981.

Discografie:

Antologia sonoră a muzicii populare românești. I. Țara Oașului (Satu Mare), 5 discuri, editat de C. Brăiloiu. București: Societatea Compozitorilor Români. Arhiva de Folclor, 1941.

Document. Arhivele Folclorice Românești. Rădăcini. Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. Editat de Marian Lupașcu. București: Electrecord (EDC 322), 1999.

Baze de date online:

Bartók Béla. Gyűjtései a néprajzi Múzeumban [Béla Bartók. Colecții ale Muzeului de Etnografie]. <https://bartok.neprajz.hu/neprajz.06.12.php?bm=1&as=10449&kv=944773>.

Traducere din engleză de Dora Barta